

SİNİRSEL MEKANİZMALAR
VE BEYİN

TOPLUM SAĞLIĞINI
GELİŞTİRME VE KORUMA

KOLEKTİF YAŞAMI
KURGULAMA BİLİM
ALANLARI

TÜRKİYE'DE UYUŞTURUCU SORUNU

NEDEN BÜYÜYOR?

NASIL ÖNLENECEK?

NİSAN 2019

Uyuşturucu madde kullanımı dönem dönem kamuoyunun gündemine yeniden giriyor. Esrar, eroin, ekstazi, bali gibi maddelerin toplumda, özellikle de gençler arasında kullanımının artıp artmadığı tartışılıyor. Geçtiğimiz yıllarda ise Türkiye, “Bonzai, Jamaika” gibi adlarla bilinen *sentetik kannabinoid* salgını ile karşı karşıya kaldı. Bu sentetik maddelerin kullanımına bağılı ortaya çıkan dramatik tablolar ise gerek medyanın gerekse geniş toplumsal kesimlerin konuya olan ilgisini artırdı.

Sağık Bakanlığı verileri son 15 yıl içinde madde bağımlılığı ile ilgili tıbbi yardım arayışında bir artış olduğuna, özellikle 20-35 yaş arası genç nüfusta kullanımın dikkat çekici boyutlarda arttığına işaret ediyor. Adalet Bakanlığı tarafından yürütölen denetimli serbestlik uygulaması gibi uygulamalarda ise dosya sayısı azalmak bir yana sürekli artıyor.

Tüm bu tartışmalar ve açıklamalar toplumda uyuşturucu madde kullanımının arttığına mı işaret ediyor? Eğer bir artış varsa tüm toplum eşit olarak mı etkileniyor yoksa Türkiye’de madde kullanımı sınıfsal bir görünüm mü sergiliyor? Kapitalizm ve kapitalist devletler neden uyuşturucu sorununu çözemiyor? *Bilim ve Aydınlanma Akademisi* çatısı altında faaliyet yürüten üç bilim alanı olarak konuyu Türkiye özelinde incelediğimiz ve güncel durumu ele aldığımız raporu kamuoyunun değerlendirmesine sunuyoruz.

BİLİM ve AYDINLANMA AKADEMİSİ

İNSANLIK TARİHİ BOYUNCA MADDE KULLANIMI

Uyuşturucu madde kullanımı edebiyattan müziğe, siyasetten spora birçok alanda tartışılıyor. Ancak bu tartışmalar çoğunlukla tek boyutta, maddelerin “keyif verici” ya da “dramatik yıkıcı” etkilerine odaklanılarak yürütülüyor. Madde kullanımı ve ilişkili sorunlar, toplumsal koşullardan bağımsız, bireysel deneyimler olarak ele alınıyor. Oysa uyuşturucu madde kullanımı ve bugünkü anlamıyla bir sorun haline gelmesi, üretim biçimlerinin ve toplumların geçirdiği dönüşümlerle yakından ilişkili. Bu nedenle madde bağımlılığı sorununu anlamak için tarihsel materyalist bir perspektif gerekiyor.

Uyarıcı, yatıştırıcı ve keyif verici maddeler bin yıllardır insanlığın yaşamının kıyısında durmaktadır [1]. Bu maddelerin üretilmesi ve kullanılması insanlık tarihinde sınıflı toplumların ortaya çıkışına kadar gitmektedir:

Mezopotamya’nın kadim uygarlıklarında, Antik Yunan’da ve Eski Mısır’da izleri sürülebilir. Antik dönemlerin gizemli ilaçlarından biri olan *afyon*, kralın amansız bir hastalığa yakalanmış kızını kurtaran şifacının eliyle tarlalardan saraylara taşınmış, takip eden çağlarda ise az sayıda imtiyazlının elinde bir keyif aracına dönüşmüştür. Bu zamanlarda bağımlılık yaygın bir hastalık, bir toplumsal sorun olarak kodlanmamıştır. ***Uyuşturucu madde bağımlılığı açık bir şekilde son yüzyıllara aittir.***

Zira bu miras, yani krallara layık olan “keyif verici ot, bitki” kapitalizmle birlikte özenle ayrıştırılmış, yeniden üretilmiş ve tüketimi de kitleselleşmiştir. Gizemli ot, halkları uyuşturan bir silaha dönüşmüştür: Sömürgecilik döneminde halklara boyun eğdirmenin bir yolu bu “keyif verici, uyuşturucu” maddelerden geçmiştir. İngiltere’nin Çin’e karşı 19. yüzyılın ilk yarısında başlattığı *Afyon Savaşları* ya da geçtiğimiz yüzyılda Latin Amerika’nın kokain, Afganistan’ın ise eroin üretim merkezine dönüştürülmesi hatırlanabilir [2].

Madde kullanımında kapitalizmle birlikte ortaya çıkan değişim çarpıcıdır: **Madde kullanımı toplumun ayrıcalıklı kesimlerinden emekçi sınıflara yer değiştirmiş, saraylardaki afyon sokaklara inmiştir.**

Alelade bir bitki olan ve 19. yüzyıl sonuna kadar özütü emekçi halk arasında ağrı kesici, bulantı giderici, sakinleştirici olarak kullanılan *Papaver somniferum Linnaeus* içinden psikoaktif kısmı elde edilmiştir [2, 3]. Morfin, yani bu doğal opiyat hızlıca ilaç sanayisinin eline geçmiş ve erken kapitalizm içinde en yaygın kullanılan ilaçlardan biri haline gelmiştir. İşçi ailelerinin ağır çalışma koşulları altında yaşadıkları ağrılar, açlık, bitkinlik, çocuk hastalıkları afyon bitkisi yerine morfin ile giderilmeye çalışılan sorunlara dönüşmüştür [2]. Soylular, yöneticiler, zenginler için keyif baki kalırken kapitalizmin tam da ihtiyaç duyduğu şey, geniş emekçi sınıfları uyuşturacak, yatıştıracak yeni bir kalem daha ortaya çıkmıştır.

Kimyadaki gelişmeler uyarıcı, yatıştırıcı ve keyif verici maddelere yönelik ilginin artmasını da beraberinde getirmiştir. Kapitalist devletler sentetik maddelerin üretimi için dev laboratuvarlar kurmuş, morfenden yarı-sentetik ve sentetik opiyatlar, kokadan da kokain üretilmiştir [2]. Bugün en büyük gazlı içecek tekeli olan Coca-Cola’nın kuruluş öyküsü bağımlılık yapıcı maddelerin ticari başarısının kapitalist sınıfın gözünü nasıl açtığına çarpıcı bir örnektir: başlangıçtaki kokain içeriği daha sonra kafeinle değiştirilmiştir [4].

- [1] Murray R, Morrison P, Henquet C, Di Forti M (2007) *Cannabis, the mind and society: the hash realities*. Nat Rev Neurosci, 12: 885-895.
- [2] Brook KA, Benne J, Desai SP (2017) *The Chemical History of Morphine: An 8000-year Journey, from Resin to de-novo Synthesis*. J Anesth Hist, 3 (2): 50-55.
- [3] Michael-Titus A, Revest P, Shortland P (2010) *Addiction, Nervous System* içinde. Londo:, Churchill Livingstone, ss. 301-313.
- [4] Bellum S (2010) *Coca-Cola's Scandalous Past - National Institute on Drug Abuse for Teens*. <https://teens.drugabuse.gov/blog/post/coca-colas-scandalous-past>. [Erişim tarihi: 21.4.2019].

Tüm dünyada uyuşturucu madde kullanımı arttığı Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versailles Anlaşması emperyalist sistemde maddelerin oynayacağı yerin bir diğer ipucudur: ABD tarafı, Alman laboratuvarlarında madde üretimine yönelik çalışmaların durdurulması şartının eklenmesini sağlar [5]. 1900'lerin başında Bayer firması tarafından dünya ilaç pazarına sunulan eroinin ticari hakları anlaşma ile birlikte elinden alınmış ve pazarın kontrolü ABD'ye geçmiştir [6].

İlerleyen yıllarda, yeni geliştirilen maddelerin bağımlılık yapıcı etkisi ortaya çıkmıştır ve ilaç olarak üretilmelerine çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. 1924'te ABD'de eroinin yasaklanması bunun bir örneğidir [6]. Eşzamanlı olarak **"yasadışı uyuşturucu ticareti" dünyasının temelleri** atılmıştır. Yasadışı uyuşturucu madde ticareti zaman zaman kapitalist ekonomiyi zorlayacak kadar büyümüştür. Latin Amerika örneğinde ise burjuvazinin birincil yatırım alanlarından birisi haline gelmiştir.

Bağımlılığın yaygın bir sorun olarak tanımlanması ile birlikte madde kullanımına karşı ABD öncülüğünde başlatılan ve yüzyılı aşkın zamandır polisiye yöntemlerle süren kirli "savaş" ise esasen paradoksaldır: Sorunun çözümü söz konusu olduğunda göstermelik olan bu savaş, ezilenlere, "siyah"lara, komünistlere ve her türden toplumsal muhalefete karşı yürütülen sınıfsal baskının araçlarından biri haline gelmiştir. Emekçi sınıfların düzene ideolojik olarak bağlanmasında uyuşturucu maddelerin etkili ve yaygın birer silah olarak kullanılması ise sürmektedir. Keza **madde kullanımının son üç yüzyıllık tarihi, burjuvazi ve işçi sınıfı arasında her alanda süre giden mücadelenin tarihidir.**

BİR TARİHİN BAŞLANGICI: AFYON SAVAŞLARI

Afyon Savaşları 19. yüzyılın ortalarına, burjuvazinin gericileşmeye başladığı döneme denk gelir. 1840'ta İngiltere'nin Çin'e karşı yürüttüğü, 1856-60 arasında ise İngiltere ve Fransa ile Çin arasında gerçekleşen iki büyük savaş, afyon ticaretinin burjuvazi için önemine dair önemli örneklerdir. Dünya çapında nüfuzu genişleyen İngiltere, sömürgesi Hindistan'da üretilen afyonu 19. yüzyılın başından itibaren yoğun olarak Çin'e ihraç etmeye başlamış, bu sayede ithal ettiği Çin çayı ve diğer ürünler karşısında ticaret dengesini kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Kısa sürede İngiltere'nin Çin'e afyon ihracı onlarca kat artmıştır. Afyon bağımlılığının Çin toplumunda yarattığı yıkıcı etkiye karşı ithalatı yasaklanmaya çalışılmış, ancak kârından vazgeçmek istemeyen İngiltere bunu "serbest ticaret"e ve uluslararası ilişkilere aykırı bularak Çin'e karşı savaş açmıştır. Her iki savaşı da Çin kaybetmiş, Çin aleyhinde pek çok hüküm içeren anlaşmalar imzalanmış ve bunun sonucunda Hong-Kong İngiliz kontrolüne geçmiş, İngiltere "serbest ticaret" adı altında Çin'e büyük miktarlarda afyon ihraç etmeye devam etmiştir [7].

MADDE KULLANIMI VE BAĞIMLILIK

Uyuşturucu her madde bağımlılık potansiyeline sahiptir [8]. Ancak maddelerin bağımlılık potansiyelleri birbirinden farklıdır. Bağımlılık, bazen tek bir kullanım bazen de uzun yıllar süren kullanım sonucu gelişir. Davranışlarda, duygu ve düşüncelerde, beden işlevlerinde, kişinin sosyal ilişkilerinde ve üstlendiği sorumluluklarda bozulmalarla kendini gösterir. Madde kullanımı hayata dair **bir repertuar daralmasıdır**. Keyif verici diğer etkinliklere ayrılan zaman ve enerjinin giderek azalması, maddenin hayatın

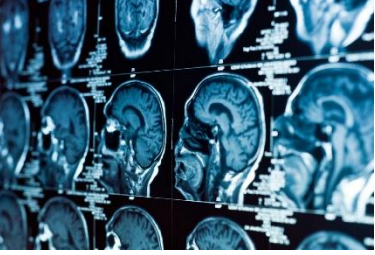
[5] UNODC (2008) **Chronology: 100 Years of Drug Control** - United Nations Office on Drug Control. https://www.unodc.org/document/s/wdr/WDR_2008/timeline_E_PRINT.pdf. [Erişim tarihi: 21.4.2019].

[6] Smithfield B (2016) **Heroin was a trademarked medicine by the Bayer company in the early 1900s**. <https://www.thevintagenews.com/2016/10/10/heroin-was-a-trademarked-medicine-by-the-bayer-company-in-the-early-1900s/>. [Erişim tarihi: 21.4.2019].

[7] Hayes JP (2014) **The Opium Wars in China - Asia Pasific Curriculum**. <https://asiapacificcurriculum.ca/learning-module/opium-wars-china>. [Erişim tarihi: 21.4.2019].

merkezine yerleşmesi, sorumlulukların ihmal edilmesi, tüm bunların sonucu olarak yalnızlaşma ve tekdüzeliğin yine maddeye başvurularak giderilmesi, bağımlılığın kısır döngüsüdür [8].

Öte yandan bağımlılık madde kullanımının yol açtığı tek sorun değildir. Bağımlılığın yanı sıra yoksunluk, psikotik bozukluk, depresyon, anksiyete bozukluğu, dikkat, bellek gibi bilişsel işlevlerde bozulma ve deliryum gibi farklı psikiyatrik tablolar da ortaya çıkabilir. Her bir madde ayrıca kanserden astıma farklı bedensel hastalıklara da yol açar [8].

BEYİN HASTALIĞI OLARAK UYUŞTURUCU MADDE BAĞIMLILIĞI

Bağımlılık, maddelerin beyindeki etkilerinin bir sonucudur. Bu nedenle günümüzde bağımlılık, olumsuz sonuçlarına rağmen madde arayışının ve kullanımının sürdürüldüğü, alevlenme ve tekrarlamalarla seyredebilen **kronik bir beyin hastalığı** olarak tanımlanmaktadır.

Tanımdaki anahtar sözcüklerden biri olan *beyin hastalığı*, bağımlılık yapıcı maddelerin merkezi sinir sistemindeki, yani sinir hücrelerindeki (nöronlar) kalıcı ve yapısal etkilerine dayanmaktadır. ***Uyuşturucu maddeler beyinde kalıcı değişiklikler yaparak etkide bulunmaktadır.***

Maddeler özgül nörokimyasal motifleri üzerinden beyinde farklı etkiler yaratmakla birlikte, madde kullanımının genel etkileri motivasyonel süreçleri, belleği, duygudurum düzenleyici devreleri, irade, karar verme ve davranış denetimi süreçlerini ilgilendirmektedir.

Klinikte bağımlılığı tanımlayabilmek için en önemli parametreler ise ***madde üzerine kontrol kaybı, aşırı meşguliyet, olumsuz sonuçlara rağmen devam etme*** olarak sıralanabilir.

Madde kullanımının bağımlılığa dönüşmesinde başlangıç yaşı, cinsiyet, kullanılan miktar, kullanım yöntemi gibi etkenler rol oynar. Uyuşturucu kullanıcıları arasında çoklu uyuşturucu tüketiminin yaygın olduğu da gözden kaçmamalıdır [9].

Merkezi sinir sistemindeki özgül etkilerinden bağımsız, genel bir küme olarak ele alındığında uyuşturucuların psikolojik işlevleri keyif almak, rahatlamak, daha iyi hissetmek, daha yüksek performans göstermek, kilo vermek, uyuyabilmek gibi sıralanabilir [8]. Kaygı ve tedirginlik içindeki bireyler, bir kaçış uğraşı olarak maddeye yönelebilir. Sorunların giderilmesi için “kendi kendini tedavi (self-medikasyon)” amaçlı uyuşturucu ya da uyarıcı nitelikteki maddeler kullanılabilir [8]. Maddelerin “kullanım değeri” sayılabilecek tüm bu işlevler, varlığını bireyin toplumla etkileşiminde (dolayısıyla üretim süreçlerinde) gösteren sorunlardır. Bu etkileşimin sağlıklılığı, bireyle ilgili biyolojik belirleyiciler, mizaç ve kişilik gibi özelliklerden olduğu kadar, egemen ideoloji ve onun şekillendirdiği genel toplumsal doku, kişilerarası ilişkiler ve toplumsal bir norm olarak uyuşturucu kullanımından etkilenmektedir.

TÜRKİYE’DE UYUŞTURUCU MADDE KULLANIMI

Tarihsel arka plan Yaşadığımız coğrafya tarih boyunca uyuşturucu maddelerin üretildiği, kullanıldığı ve taşındığı bir coğrafya olmuştur. Türkiye’de “Afyon” isimli bir ilin bulunması boşuna değildir: Ege’den İç Anadolu’ya açılan bu yüksek rakımlı bölge, dünyanın opiyat içeriği en yüksek

[8] Volkow ND, Morales M (2015) **The Brain on Drugs: From Reward to Addiction.**,» *Cell*, 162: 712-25.

[9] EMCDDA (2017) **Avrupa Uyuşturucu Raporu 2017: Trendler ve Gelişmeler | Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi.** Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu, Lüksemburg.

afyon tarımlarından birisine ev sahipliği yapmaktadır. Bu tarım yağıyla, tohumuyla, sapıyla, samanıyla İç Anadolu toprak emekçilerinin bu kıraç topraklara tutunmasını sağlamıştır. 1970’li yıllara kadar geleneksel olarak sürdürülen afyon tarımının akıbetini, ABD emperyalizmi ile Türkiye kapitalizmi arasındaki pazarlık şekillendirmiştir [10]. 60’lı yılların sonu ve 70’li yılların başında ABD toplumunda önemli bir sorun haline gelen eroin bağımlılığı, başkanlık seçimlerinin temel konusu haline gelmiş, dönemin ABD Başkanı Nixon bu soruna karşı geliştirdiği popülist ve yüzeysel yaklaşımla dünya afyon üretiminde ilk sıralarda olan Türkiye’de afyon tarımının kısıtlanması talebinde bulunmuştur. Yapılan baskılar sonucunda ekim alanları kısıtlanmış ve hatta afyon tarımı bir süre yasaklanmıştır [10]. Daha sonra ise afyon üretimi, çiftçinin afyonu çizmesine olanak vermeyen ve sadece fabrikalarda tıbbi amaçlı işlenmesini öngören şekilde bir çerçeve ile yasallaştırılmıştır. Günümüzde halen afyon tarımı devlet kontrolü altında aynı bölgede yürütülmektedir.

Öte yandan Türkiye bir geçiş bölgesidir: Afganistan ve İran’da üretilen uyuşturucu maddelerin Avrupa’ya; Avrupa’da üretilen sentetik uyuşturucuların da Ortadoğu’ya transferinde bir geçiş noktasıdır [9]. Ancak uzun yıllar Türkiye’de uyuşturucu madde kullanım sorunu ve bu geçiş özelliği yeterince önemsenmemiştir. 90’lı yıllarla birlikte tüm dünyada yaşanan sosyopolitik değişimler ve neoliberal politikalar, Türkiye üzerinden gerçekleşen uyuşturucu trafiğini ve bu trafiğin öznelerini ciddi biçimde etkilemiştir. Kürt siyasi hareketi ile devlet arasında yaşanan ve zaman zaman iç savaş boyutlarına varan çatışmalar uyuşturucu madde kullanım ve dağıtım dinamiklerine ciddi biçimde yön vermiştir. Bu yıllarda basında sıklıkla yer almaya başlayan “uyuşturucu madde tuzakındaki gençler” teması Türkiye’ye hâkim olan korku atmosferine yeni bir renk kattığından ve gericiliğin “manevi değerler elden gidiyor” retoriğine can verdiğinden yaygın biçimde kullanılmıştır. Benzer bir tema bugün sürdürülmeye çalışılmakta ancak günümüzün toplumsal gerçekleri çerçevesinde karşılık bulmakta zorlanmaktadır.

Güncel durum Türkiye, özellikle Batı Avrupa ülkelerine kıyasla madde kullanım oranları açısından alt sıralarda bulunmaktadır [9]. Ancak bu durum Türkiye’de uyuşturucu sorununu küçümsemek için bir gerekçe olarak görülmemelidir. Kullanım oranları görece düşük olsa da Türkiye’de uyuşturucu madde kullanımı son 30 yıldır artmaktadır ve bu artış son 10 yılda hızlanmıştır [9]. Ayrıca Türkiye dünyada en fazla uyuşturucu yakalanan ülkelerin başında gelmektedir ve bu trafiğin elbette toplumsal bir karşılığı da olmaktadır. Türkiye, üretim bölgeleri ve pazarlara yakınlığı ile yalnızca bir geçiş hattı olmayıp aynı zamanda bir tüketim bölgesidir [9].

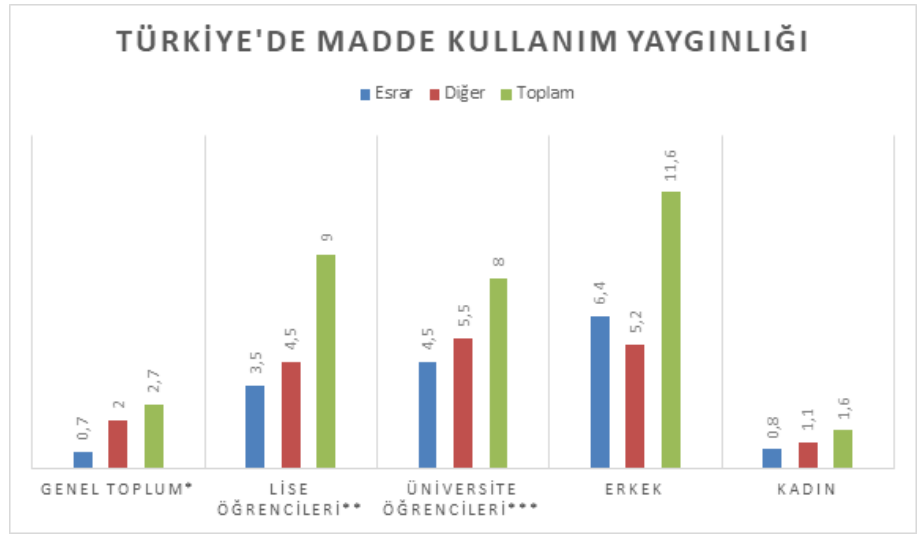
2018 rakamlarına göre Türkiye’de en sık yakalanan madde türü esrar ürünleridir. Öte yandan Türkiye, Afganistan’dan Avrupa’ya Balkanlar üzerinden taşınan eroin ve diğer afyon türevleri için anahtar bir konumda bulunmaktadır. Güney Amerika’dan çıkarılan kokain ürünleri de Akdeniz’deki limanlardan üzerinden Avrupa’ya, Azerbaycan ve Kuzey Irak’a Türkiye merkezli olarak yayılmaktadır. Kara, hava ve deniz gibi geleneksel taşınma yolları dışında, son yıllarda özellikle yeni psikoaktif maddeler için posta yoluyla gönderinin kullandığı da dikkat çekmektedir. Metamfetamin türevleri de İran üzerinden Türkiye’ye girerken, 2010’dan bu yana çok sayıda ani ölüm olgusunun nedeni olan sentetik esrar ürünleri Çin, ABD ve Avrupa üzerinden Türkiye’ye girmektedir [9].

[9] EMCDDA (2017) **Avrupa Uyuşturucu Raporu 2017: Trendler ve Gelişmeler | Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi.** Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu, Lüksemburg.

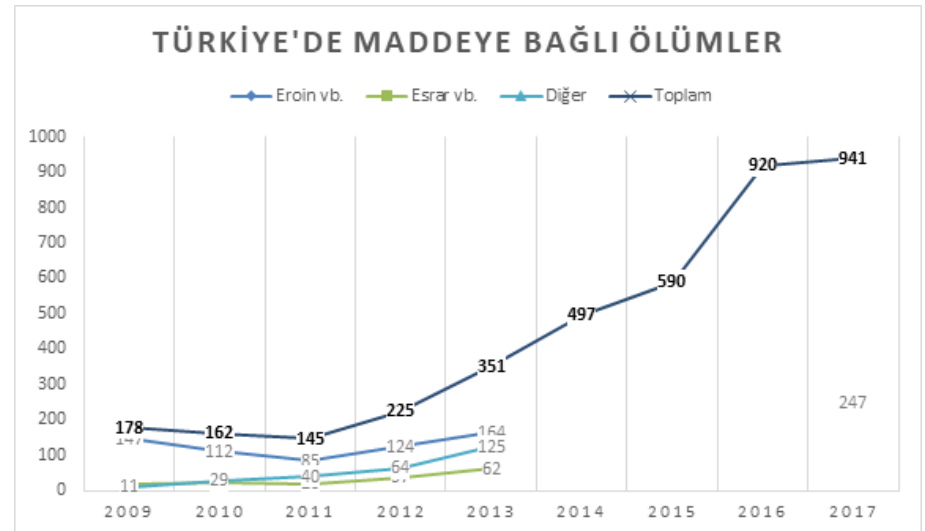
[10] Robins P (2007) **The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations.** *Mediterranean Politics*, 12: 17-38.

Türkiye’de madde kullanım yaygınlığı Türkiye, madde kullanımı yaygınlığı açısından bazı Avrupa ülkeleri ve Ortadoğu bölgesi ile benzerlikler göstermektedir. Bu benzerliğin en önemli nedeni ise madde kullanımına dair var olan tarihsel, toplumsal ve kültürel bariyerlerdir [11]. Yer yer koruyucu olabilen bu bariyerler diğer yandan madde kullanımı ile ilişkili sorunların üstünün örtülmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de yapılan farklı araştırmaların sonuçlarına göre toplumda en fazla kullanılan uyuşturucu madde esrardır; esrarı ekstazi gibi uyarıcılar, bali gibi uçucular, eroin gibi opiyatlar ve kokain izlemektedir [11]. Grafik 1’de görüleceği gibi esrar ve diğer maddelerin kullanımı genç yaş grubunda ve erkeklerde daha yüksektir. Öte yandan on yıl aralıklarla büyükşehirlerde lise öğrencileri arasında yapılan çalışmalar madde kullanımının artma eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir [11]. On yıl önce yaklaşık %5 olan uçuucu madde kullanımının hızla yükseldiği görülmektedir: EMCDDA 2017 Raporu’nda 15-16 yaş aralığında esrar kullanımı %4, ekstazi %2, amfetamin %2 ve diğer madde kullanımı %1 olarak bildirilmektedir [9].

Grafik 1. Türkiye’de yaş ve cinsiyet gruplarına göre madde kullanım yaygınlığı

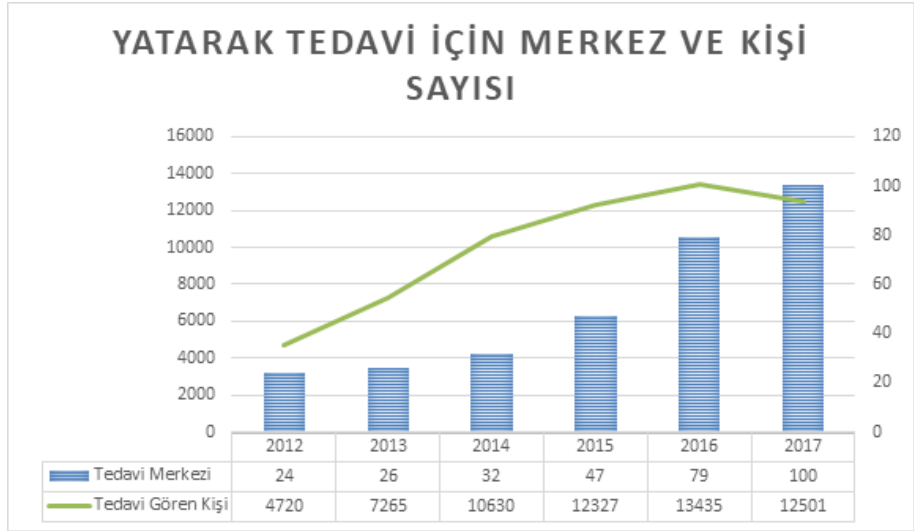

Grafik 2. Türkiye’de maddeye bağlı ölüm hızı (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2014 ve 2018)

[9] EMCDDA (2017) **Avrupa Uyuşturucu Raporu 2017: Trendler ve Gelişmeler** | Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi. Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu, Lüksemburg.

[11] Binbay T, Direk N, Aker T, Akvardar Y, Alptekin K, Cimilli C, Çam B, Deveci A, Gültekin BK, Şar V, Taycan O, Ulaş H (2014). **Psychiatric epidemiology in Turkey: main advances in recent studies and future directions.** *Türk Psikiyatri Derg*, 25: 264-81.

Madde kullanımı ile ilgili bir diğer gösterge de maddeye bağlı ölümlerdir (Grafik 2). Maddeye bağlı ölümler uzun yıllardır benzer bir düzeyde kaldıktan sonra son 10 yıl içinde hızla tırmanmıştır. Maddeye bağlı ölüm hızında neredeyse altı kat artışa yol açan en önemli uyuşturucu madde sentetik esrar ve eroinidir.

Grafik 3. Yatarak tedavi başvurusunda bulunan kişiler ve yataklı tedavi merkezlerinin sayısı (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2014 ve 2018)

Toplumdaki madde kullanım sorunlarının artmasının dolaylı bir göstergesi de sağlık kuruluşlarına yapılan başvurularda yaşanan artıştır (Grafik 3). Bu artışın en önemli nedeni ayaktan ve yatarak tedavi merkezi sayısının artması olsa da, Türkiye’de madde kullanımının artmakta olduğunun dolaylı bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

MADDE KULLANIMI VE İŞÇİ SINIFININ UYUŞTURULMASI

Türkiye’deki tedavi kurumlarında ya da genel toplumda yapılan araştırmaların tamamında uyuşturucu madde kullanan kişilerin kentlerde ve kentlerin yoksul bölgelerinde yaşadıkları, sosyoekonomik düzeylerinin düşük olduğu, eğitim düzeyleri ve gelir açısından kötü durumda oldukları ve işsizliğin daha yüksek olduğu bildirilmektedir [12]. İşçi sınıfının yoğun yaşadığı ve sınıf mücadelesinin de keskinleştiği toplumsal kesimlerde ve yaşam alanlarında uyuşturucu maddelerin yoğun olarak kullanılması tesadüf değildir. Üretim sürecinde özne olabilmek olanağından uzaklaştırılan işçi sınıfı için uyuşturucu maddeler ile kurduğu ilişki kapitalizmde ona sunulan tüketici rolünün mantıksal uzantısıdır.

Bununla birlikte üretim sürecinden yayılan ve tüm emekçi sınıfları sarmalayan toplumsal ortam insanları madde kullanımına ve madde ile ilgili sorunlara yatkın hale getirmektedir. İşçi sınıfının geleneksel destekleyici sistemlerden kopartılarak sürüleştirdiği, derme çatma yaşam alanlarında güvencesiz ve sağlıklı biçimde yaşamak zorunda olduğu koşullarda uyuşturucu maddeler bu yaşama katlanabilmesini kolaylaştırmaktadır.

[12] Karriker-Jaffe KJ (2011) *Areas of disadvantage: a systematic review of effects of area-level socioeconomic status on substance use outcomes. Drug Alcohol Rev*, 30: 84-95.

Serkan Çolak, 2018

MADDE KULLANIMI İŞÇİ SINIFI ARASINDA NEDEN YAYGIN?

Piyasa toplumu ve bağımlılık alanındaki araştırmaları ile tanınan Kanadalı psikoloji profesörü Bruce Alexander bu durumu yerinden edilme (dislokasyon) ile ilişkilendirmektedir [13]. Buna göre serbest piyasa ekonomisinin emeği “özgürleştirme” çabası ile tarihi bağlarından ve toplumsal örgütlenme biçimlerinden kitlesel olarak kopan işçi sınıfı yenedünya düzenine psikososyal açıdan entegre olamadığında -bağımlılık da dâhil olmak üzere- alternatif yaşam biçimleri geliştirme eğilimindedir. Bu durumda serbest piyasa ekonomisinin bağımlılık davranışının habercisi olduğu ve işçi sınıfının yerinden edilme ediminin kurbanı olduğu söylenebilir.

Toplumdaki madde kullanım sorunlarının artmasının dolaylı bir göstergesi de sağlık kuruluşlarına yapılan başvurularda yaşanan artıştır (Grafik 3). Bu artışın en önemli nedeni ayaktan ve yatarak tedavi merkezi sayısının artması olsa da, Türkiye’de madde kullanımının artmakta olduğunun dolaylı bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

BURJUVAZİ İÇİN UYUŞTURUCU MADDE NE İFADE EDİYOR?

Uyuşturucu maddeler, burjuvazinin Truva atıdır. Burjuvazi madde kullanımına hem karşı çıkar görünmekte ve onu kriminalize etmekte, hem işçi sınıfı arasında yaygınlaşmasını seyretmekte, hem de devasa bir ekonomiyi yönetmektedir. Bugün burjuvazinin kirli işlerini yürütmek için ihtiyaç duyduğu kayıt dışı ekonominin ana sektörü uyuşturucu madde ticaretidir. Uyuşturucu tekelleri, kapitalist her tekelin sergilediği tipik eğilimleri sergilemektedir: Etki alanlarını büyümek, daha fazla ticaret yolunu kontrolü altına almak, rakiplerini elemek ve birden çok sektörde varlığını sağlayacak ağlar kurmak.

Bununla birlikte uyuşturucu maddeler günümüzde uluslararası çapta dolaşımı ve mübadelesi olan bir meta niteliğine sahiptir ve madde bağımlılığının modern çağda artışı meta haline gelmesiyle bağlantılıdır. Sermaye bu metanın arzını arttırmaktadır ve işçi sınıfı içindeki talebin ise buna paralel yükseldiği görülmektedir. Bu metalaşma sürecinin yakın zamanlı ve çok hızlı bir biçimi reel sosyalizm sonrası Sovyet coğrafyasında yaşanmıştır: Ülke ekonomilerinin dünya piyasaları ile entegrasyonunun bir sonucu olarak küresel uyuşturucu ticaretinden bu ülkelere düşen payın artması da madde kullanım oranlarının yükselmesinde rol oynamıştır.

Uyuşturucu tekelleri tıpkı kapitalist dev şirketler gibi mal dolaşımı sırasında önlere çıkan engelleri rüşvet, şantaj ya da cinayet gibi kriminal yöntemlerle aşmaktadır. Uyuşturucu tekellerinin başındaki isimler en zenginler listesine girmekte, büyük bir ulaşım ağını kontrollerinde bulundurmaktadır. Bu ticaretin onlarca insanın canına mal olduğu, istihbarat teşkilatlarının, kolluk ve yargı makamlarının buna göz yumduğu çok defa basına yansımıştır. Burjuvazi açısından uyuşturucu maddeler yürüttükleri savaşların finansörü ve aynı zamanda bu kirli savaşı yürüttükleri insanların ruhsal gıdasıdır.

[13] Alexander B (2008) *The Globalization of Addiction: A Study in Poverty of the Spirit*. Oxford University Press.

KAPİTALİZMDE UYUŞTURUCU SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ VAR MI?

Kapitalist düzenin üstyapısal unsurlarının uyuşturucu sorununun çözümüne yönelik ürettiği çözümlerde çok sayıda çelişki bulunmaktadır. Özellikle yoksul ve toplum dışına itilmiş kesimlerde görülen bu sorunun çözümü, günümüz kapitalist sağlık sisteminde koruma, bilinçlenme ve tedavi olanaklarının bu kesimlerin aleyhine eşitsiz dağılımı nedeniyle iki kat zorlaşmaktadır. İkinci bir çelişki kapitalist sistemin doğasına ilişkindir. Kapitalist sınıfların kısa dönemde artan oranlarda kâr beklentisi ile uyuşturucu pazarına yüklenmesi ile uzun vadede emek gücünün yeniden üretim süreçlerinde uyuşturucu kullanımının sağlığa olumsuz etkileri nedeniyle artacak maliyetler arasında bir çelişki bulunmaktadır. Toplum sağlığı perspektifini bir kenara bırakarak varılan bu sonuç dahi kapitalist düzenin kaçınılmaz krizine, çıkmazlarına başka bir işaretidir.

Kapitalist sağlık sisteminde hemen tüm hastalıklarda olduğu gibi bireysel tedaviyi merkeze alan yaklaşımı, sorunun ancak küçük bir bölümünü ve geçici olarak çözebilmektedir. Kişilerarası bağların sürekli ve kuvvetli olduğu, dayanışma ve paylaşmanın, aidiyet ve korunaklılık hissinin yaygın olduğu bir toplumsal dokunun yokluğunda, uyuşturucunun doldurduğu boşluğun tek boyutlu tedavi ilişkileriyle ikame edilmesinin bir sınırı vardır.

Ayrıca madde kullanımının bireysel bir sorun olarak tanımlanması beraberinde damgalama ve ayrımcılığı getirmektedir. Damgalanma ise sorunun toplumsal nedenlerinin gizlenmesine yaramaktadır. Suçluluk ve engellenmişlik hisleriyle dolan bireylerde madde kullanımına eğilim artmakta, kendini gerçekleştiren bir kehanet olarak bu durum burjuvaziyi sorumluluğundan kurtarmaktadır.

Madde kullanım sorununun bir de kapitalist hukuk yönünden ele alınması gerekmektedir. Öyle ki hukuk, özellikle de ceza hukuku, uyuşturucu ile mücadelenin temel araçlarından birisi olarak görülmektedir. Ceza hukuku, belirli fiillerin suç olarak tanımlanması ve bu fiillerin failleri için belirli yaptırımlar öngören kurallar bütünüdür. Bir fiilin suç olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı ise temelde bir suç politikası sorunudur. Daha açık bir ifadeyle, bir fiilin suç olarak tanımlanmasında ve dolayısıyla suç politikasının belirlenmesinde iktidar ile iktidarın temsil ettiği sınıfın çıkarları etkindir. Günümüz toplumlarında iktidar tarafından temsil edilen burjuvazidir ve suç politikasının belirlenmesinde de bu sınıfın çıkarlarından hareket edilmektedir. Ne var ki, tüm gelişkinliğine, onca yasa ve kurumlarına rağmen burjuva devletler uyuşturucu ile mücadelede beklenen başarıyı sağlamaktan uzaktır. Madde kullanımının yasalarca yasaklanması görünürde kullanımı sınırlama amacı taşımakta iken aynı zamanda çok geniş ve kontrolsüz büyüyen bir kayıt dışı madde pazarı yaratmaya engel olamamıştır.

Tersinden bir örnek olarak, batı ülkelerinde rahatlıkla gözlenen bir eğilim olarak esrar türü uyuşturucuların kullanımının yasallaştırılması ele alınabilir. Bahse konu uyuşturucular, diğer uyuşturuculardan insan sağlığına negatif etkilerinin görece daha sınırlı olmasıyla ayrılmaktadır. Bu örnek için, suç politikasının belirlenmesinde, esas alınan hareket noktasının toplum sağlığından ziyade, işgücüne yönelik somut tehditlerin bertaraf edilmesi olduğu açıktır. Bir başka ifadeyle, bir işçiye çalışamaz hale getirmeyen uyuşturucuların ne kadar ve ne şekilde kullanıldığının bir önemi yoktur.

Kapitalist bir devletin ceza hukukunda uyuşturucu üretimi, ticareti, kullanımı ve diğer benzeri fiilleri suç olarak tanımlaması, kendi başına uyuşturucu ile etkin bir mücadele anlamına gelmemektedir. Tıpkı suç politikasının belirlenmesi gibi, mevcut yasaların ne kadar ve nasıl uygulanacağı da iktidar açısından bir tercih meselesidir. Örneğin bugün için kolluk kuvvetlerinin uyuşturucu ile alakalı bir ihbardan ziyade, Cumhurbaşkanına hakaret suçuna ilişkin bir ihbarı daha büyük bir özenle değerlendiriyor olması bir tercihin yansımasıdır. Tekil fakat sansasyonel yakalama öyküleri yanında kilolarca, hatta tonlarca eroinle yakalandıktan sonra serbest bırakılan uyuşturucu baronları öyküleri Türkiye kamuoyu için tanındıktır [14].

Ceza hukuku dışında uyuşturucu madde kullanımını önlemek için gerekli bir diğer önlem seti de kent yaşamı ile ilgilidir. Tüm dünyada kentli nüfus oranı yükselmekte ve Türkiye nüfusunun %80'i kentlerde yaşamaktadır. Bu başlığa çevre düzenlemesi, kamusal alanlarda güvenliğin sağlanması, şiddet kültürünün ortadan kaldırılması için etkin önlemler alınması dâhildir. Bu perspektifle, okulların içinde ve çevresinde “güvenlik” sağlanamamışken, “*uyuşturucu satıcılarının bacaklarını kırmak*” ne yerlerine yeni satıcıların yerleşmesini ne de uyuşturucu ile ilişkili şiddet kültürünün yayılmasını önler.

Sömürü düzeni sürdükçe, bunu kolaylaştıran araçların, yasal ya da yasa dışı yollarla, işlevlendirilmesi de sürecektir. ***“Emekçi sınıfların kurtuluşunun emekçi sınıfların kendileri tarafından elde edilmesi gerektiği... Her çeşit köleliğin, tüm sosyal sefaletin, manevi alçalmanın ve siyasal bağımlılığın temelinde, emekçinin, üretim araçlarını yani geçim kaynaklarını tekelinde tutan kimseye olan ekonomik bağıllılığının yattığı...”*** 150 yıldır bilinmektedir [15]. Toplamların uyuşturucu sorununa bugünün kapitalist düzeninin sunacağı ancak “semptomatik tedaviler” olabilir.

MADDE SORUNUNUN PANZEHİRİ: SOSYALİST BİR TOPLUMA DOĞRU ÖRGÜTLENMEK

Marx'ın lümpenliğin bir biçimi olarak değerlendirdiği madde bağımlılığı insanın emeğine yabancılaşmasının en uç örneklerinden ve yaşamını değiştirme mücadelesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Kapitalist toplum insanı üretim gücünü çok dar bir alana sıkıştırarak yaşamın tüm diğer alanlarında salt bir tüketici kimliği inşa etmeye zorlar. Bu, insanın üretici ve tüketici kimliklerini yararak bütünlüklü bir benlik ve dünya algısı oluşturabilmesinin engellenmesine neden olur. Sömürü düzeninin sınırları içinde başka bir çıkış yolu bulunmadığından, kapitalizm işçiyi kendine “bağımlı” hale getirir.

Öznel yapıcılığından kopan insan, mikro alanda uyuşturucu madde bağımlılığının, makro anlamda ise kapitalist ekonomik ilişkilerin belirlediği toplumsal yaşantının nesnesi haline gelir. Nesneleşme süreci insanı yoğun bir çaresizliğe, bunun sonucu olarak da boşvermişliğe itebilir ve bir kısır döngü yaratır. Bu kısır döngünün kırılması kişinin kendisi ve sınıfı üzerindeki tahakkümün farkına varması ve bunu ortadan kaldırmak üzere nesnel koşullara müdahale etmesi ile mümkün olabilir. Özne kimliği dayanışmacı bir ortamda yeniden inşa edilebilir.

[14] sol Portal (2019) Zindaşti davasının firari sanığı Kadıköy'de öldürüldü. <http://haber.sol.org.tr/turkiye/zinda-asti-davasinin-firari-sanigi-kadikoyde-olduruldu-260345>. [Erişim tarihi: 21.4.2019]

[15] Marx K, Engels F (1975) Birinci Enternasyonal'de Örgütlenme Meselesi. Çev.Cenap Öktener. Ankara: Ser Yayınları.

Bu dayanışmacı ortam insan onuruna yakışır sağlıklı bağların kurulduğu bir örgütlenmedir. Uyuşturucu maddeler ile günlük yaşamını ancak sürdüren insanın yaşama yeniden ve bütün çeşitliliğiyle örgütlenmesi gerekir. Kendi yaşamına ve onu hastalandıran ortama müdahale etmeye başlaması sonuçtan bağımsız biçimde insanı yeniden ayakları üzerine dikebilir, kendi varlığını savunma şansı sağlayabilir.

Sağlıklı bağlarla bir araya gelebilme yani örgütlenme insanoğlunun çok eski zamanlardan beri geliştirdiği ve doğadaki tüm diğer yaşam formları arasından sıyrılarak doğaya yön verebilme becerisine katkıda bulunan belki de en önemli özelliğidir. Uyuşturucu madde bağımlılığı insanın bu yanını yadsıması, toplumsal işbirliğinin her düzeyinden kendini soyutlaması olarak da okunabilir. Bu aynı zamanda yaşama yön verme çabasından zımnî bir vazgeçiştir.

Sosyalist toplum tanımı gereği örgütlü, gerçek anlamıyla “katılımcı”, dayanışma içinde ve yüzü ileriye dönük bir işçi sınıfının ürünüdür. Toplumsal yaşam tüketim ve kâra değil ihtiyaçlara göre üretim ve planlama esasına dayalıdır. Eğitimin, sağlığın, bilimin ve hukukun insan yaşamının iyileştirilmesinin hizmetine verilmesi, bunun için planlanması ve geliştirilmesi söz konusudur.

Çözüm öfkeyi kendine yöneltmek yerine zihni ve bedeniyle barışık yaşayan kuşakların yetişebileceği bir toplumsal hayatı örgütlemeye çalışmaktadır. Dünyayı değiştirme iddiasından vazgeçmeyen bir sosyalist toplum düzeni uyuşturucu madde bağımlılığının da panzehiridir. Bu açıdan insanlık kendi emeği üzerinde kolektif olarak kontrol sağlayabildiğinde, maddeler üzerinde de kontrolün sağlanması mümkün olacaktır.

Uyuşturucu madde kullanımı dönem dönem kamuoyunun gündemine yeniden giriyor. Esrar, eroin, ekstazi, bali gibi maddelerin toplumda, özellikle de gençler arasında kullanımının artıp artmadığı tartışılıyor.

Tüm bu tartışmalar Türkiye’de uyuşturucu madde kullanımının arttığına mı işaret ediyor? Eğer bir artış varsa tüm toplum eşit olarak mı etkileniyor yoksa Türkiye’de madde kullanımı sınıfsal bir görünüm mü sergiliyor? Kapitalizm ve kapitalist devletler neden uyuşturucu sorununu çözemiyor?

Bilim ve Aydınlanma Akademisi çatısı altında faaliyet yürüten üç bilim alanı olarak konuyu Türkiye özelinde incelediğimiz ve güncel durumu ele aldığımız raporu kamuoyunun değerlendirmesine sunuyoruz.

BİLİM ve AYDINLANMA AKADEMİSİ

NİSAN 2019

